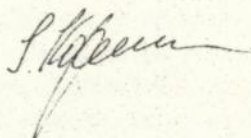

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г.С. СКОВОРОДИ

На правах рукопису

КОРНЕЙКО
ІРИНА ВАСИЛІВНА

**СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.01 - українська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків - 1996

811.161.2

00760810 (M)

Дисертація є рукописом.

Робота виконана у секторі української мови Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник - кандидат філологічних наук, професор Ярещенко Артур Петрович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор Калашник Володимир Семенович

кандидат філологічних наук, доцент Петрова Ольга Борисівна

Провідна установа - Інститут української мови НАН України, Київ

Захист відбудеться 13 лютого 1997 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.26.03 при Харківському державному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 310168, м. Харків, вул. Влужера 2, ауд. Зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Автореферат розіслано "11" січня 1997 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Олексенко О.А.

Сучасний світ характеризується бурхливим розвитком науки й техніки. Зміни концептуальної картини світу викликали зміну мовної картини: до мови надійшли слова, функцією яких є позначення спеціальних понять.

Особливий інтерес викликають терміни української мови, оскільки цей шар лексики не мав змоги адекватно розвиватися протягом певного часу, тільки після надання українській мові статусу державної в країні склалися умови для функціонування термінології й формування термінологічного фонду української мови.

Термінотворча робота в Україні ведеться зараз активно. Отже, стає актуальним узагальнення досвіду створення термінів та розробка основних принципів формування терміносистем.

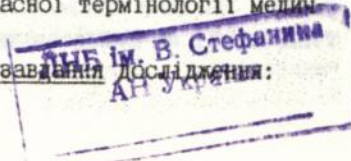
Порівняно з медициною в цілому медична радіологія - молада галузь, яка використовує новітні досягнення науки й високі технології. Зрозуміло, що термінологія таких галузей не функціонує у мові нефакхівців. Умови для створення і функціонування цих термінів почали складатися тільки після впровадження української мови до сфери наукового та фахового спілкування, у викладання вузівських курсів.

Українська термінологічна лексика окремих галузей вивчалася у роботах В.О. Винника, А.Й. Капської, Л.О. Симоненко, В.З. Присяжнюка, С.В. Стасевського, Б.П. Михайлишина, А.В. Крижанівської, П.Ю. Гриценка, П.П. Чучки, Т.І. Панько, В.С. Марченко, Л.Ф. Миронюка, О.А. Олексенко. Але термінологія медичної радіології ще не була предметом наукового лінгвістичного дослідження.

Актуальність пропонованої теми зумовлена, по-перше, необхідністю дослідити стан термінологічної системи медичної радіології в українській мові з метою обґрунтування шляхів термінотворення в цій галузі, по-друге, необхідністю уточнити деякі теоретичні аспекти термінознавства, зокрема поняття семантичної організації терміносистеми й відношень у ній, проблеми статусу кореневих морфем.

Основною метою дослідження є багатоаспектне вивчення терміносистеми медичної радіології української мови для обґрунтування принципів створення сучасної термінології медичної радіології в українській мові.

Поставлена мета визначила такі завдання дослідження:

1) вивчити лексико-семантичні аспекти термінів медичної радіології та визначити особливості системної організації термінів цієї галузі;

2) вивчити структурно-семантичні особливості простих, складних та складених термінів;

3) виявити продуктивні типи й основні тенденції термінотворення у цій галузі;

4) запропонувати та обґрунтувати основні напрямки створення сучасної термінології медичної радіології української мови.

Об'єктом дослідження стала українська термінологія медичної радіології. До аналізу залучено термінологічну лексику, яка, за попередніми дослідженнями, утворює окрему підсистему лексико-семантичної системи мови.

Досліджено терміни, виявлені в сфері функціонування (наукові журнали, підручники, монографії, спеціальна документація) та сфері фіксації (українські медичні термінологічні словники), відібрані методом суцільної виборки. До картотеки після редагування увійшло 1076 термінів. Як довідковий матеріал використано "Энциклопедический словарь медицинских терминов" у 3-х томах (Москва: Сов. энциклопедия, 1984).

Наукова новизна роботи полягає у тому, що терміни медичної радіології вперше аналізуються як система; у роботі виявлено й описано системні відношення термінів, зроблено аналіз продуктивних моделей термінотворення, обґрунтовано принципи укладання сучасної термінології медичної радіології. Крім того, уточнено деякі загальнолінгвістичні поняття (системність мовних явищ, термінологічні категорії, специфіка семантичних відношень у терміносистемі).

Для реалізації поставлених у роботі завдань було встановлено кілька методів дослідження: 1) описово-аналітичний; 2) компонентного аналізу; 3) статистичний.

Методологічною основою дисертації є діалектична теорія пізнання, філософське вчення про загальний взаємоав'язок, взаємозумовленість предметів та явищ об'єктивної дійсності, що забезпечує можливість розглядати термін як єдність форми й змісту. Завдяки такому підходу термін вивчається як складне утворення і як складова частина загальної системи мови.

На захист виносяться такі положення:

1) українські терміни медичної радіології утворюють систему, для якої властива розвинута ієрархія; відсутність певних ланок системи є свідченням її становлення;

2) відношення між одиницями термінологічної системи медичної радіології породжуються рядом факторів: структурою значення, двоплановістю одиниць мови, емпіричними засадами;

3) вивчення структури значення з погляду теорії множин дозволяє прояснити природу таких явищ у терміносистемі медичної радіології, як гіпер-гіпонімія, ко-гіпонімія, синонімія;

4) під термінологічною синонімією слід розуміти тотожність значення одиниць терміносистеми; взаємозаміна одиниць у певних контекстах - явище функціонального, а не системного плану;

5) причинами виникнення термінологічної синонімії є як становлення галузі, так і формування термінологічної системи для обслуговування апарату понять, який уже існує в галузі;

6) термінологічна система медичної радіології використовує арсенал словотворчих засобів загальної лексичної системи української мови, хоч окремі з них відіграють у ній значнішу роль, ніж у загальній системі;

7) деякі кореневі морфемі набувають у терміносистемі медичної радіології більше ознак суфіксальності порівняно з загальною лексичною системою, але їх статус ще не можна окреслити однозначно;

8) значне місце, яке в терміносистемі медичної радіології посідають терміни-словосполучення та терміни-слова, утворені за допомогою корневих морфем, зумовлюється їх здатністю передавати специфіку родо-видових відношень, що сприяє встановленню місця терміна в термінологічній системі;

9) розробка терміносистеми в українській мові неможлива без попереднього вивчення існуючого термінологічного фонду, що може вказати напрямки її розвитку;

10) враховуючи ситуацію, яка склалася у галузі медичної радіології в Україні, можна пропонувати такий спосіб розробки й впровадження термінології, як перекладний термінологічний словник.

Теоретичне та практичне значення. Отримані результати сприятимуть подальшому розвитку українського термінознав-

ства. Матеріали дисертації можуть знайти застосування в термінографічній практиці, створенні тезаурусів української наукової термінології, програм комп'ютерного перекладу, а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, лекційних курсів з лексикології української мови, при підготовці й проведенні спецкурсів і спецсеінарів в термінознавства.

Апробація. Основні положення роботи висвітлені у восьми публікаціях. Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри іноземних мов Харківського державного медичного університету та сектора української мови Харківського державного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. За матеріалами дисертації прочитано доповіді на міжнародних (Полтава, 1994; Мінськ, 1995; Львів, 1996), національних (Вінниця, 1994; Донецьк, 1996) наукових конференціях. Отримані результати було використано при укладанні тримовного термінологічного довідника "Радіологічна термінологія" (1995).

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, а також висновків, бібліографії, що містить 188 позицій, списку використаних термінографічних джерел (20 позицій). Загальний обсяг роботи - 182 сторінки.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дисертації, її актуальність і новизна, теоретична значущість і практичне застосування, визначаються предмет, мета й завдання роботи, методологічні й методичні принципи дослідження, формулюються основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ" зроблено огляд історії і сучасного стану термінологічної лексики української мови. Аналізується періодизація історії формування української наукової термінології, запропонована в останній час (Циткіна, 1993). У "радянському" пропонується виділяти два періоди: перший в яких (до середини 30-х років) характеризувався активною термінотворчою роботою, для другого (до початку 90-х років) властивий поступовий занепад української термінології, особливо сучасних галузей науки й техніки.

Визначено особливості формування термінології медичної радіології в Україні, які відрізняють термінологічну лексику української мови від такої у мовах країн, що розвиваються (наявність сформованого концептуального апарату галузі, який в основному обслуговувався російською мовою; наявність мовної бази, яка зумовлює принципи формування термінології медичної радіології).

Оскільки термінологія медичної радіології утворюється не з "нульового рівня", завданням термінознавства є вивчення існуючого термінологічного матеріалу, виявлення тенденцій формування терміносистеми.

У другому розділі "ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ" розкривається сучасне розуміння системи мови як адаптивної системи, тобто такої, яка постійно пристосовується до умов свого існування (Арнольд, 1991).

Важливим у розумінні системи мови є її органічний зв'язок з людиною, її пізнавальною і практичною діяльністю, з іншими семіотичними системами (Алпатов, 1993).

Лексико-семантична система є однією з підсистем мови, структура якої, з одного боку, пов'язується зі структурою мови, з іншого - з поняттєвою структурою, що зумовлюється природою речей, структуруванням дійсності.

Термінологія виділяється як одна з підсистем лексико-семантичної системи мови. Вона пов'язана з поняттям лексичного поля й актуалізується в ньому. Поле - своєрідна область існування термінів, це - сукупність термінів-слів у межах певної науки. Поле термінів характеризується екстралінгвістичною спрямованістю, воно орієнтується на структуру поняттєвого апарату певної галузі.

Терміни існують лише як елементи термінологічної системи, яку визначають як упорядковану сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять певної спеціальної сфери людських знань або діяльності (Лейчик и др., 1977).

На лексичні зв'язки впливає необхідний для термінології зв'язок понять, але система понять багатша, ніж система термінів за кількістю елементів внаслідок існування, наприклад, конкуруючих теорій у певних галузях.

Усе вказане зумовлює необхідність вивчення термінології як системи (сукупності елементів цілого, між якими існує

обов'язковий зв'язок), а кожний окремий термін слід вивчати як невід'ємний елемент системи, як структурну одиницю цілого.

У третьому розділі "МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ" описано об'єкт дослідження, яким стали терміни, відібрані методом суцільної виборки з сучасної радіологічної літератури, а також медичних термінологічних словників (1076 одиниць).

Аналіз термінів було проведено за допомогою персонального комп'ютера з використанням алгоритму програми, який дозволив провести структурний та семантичний аналіз.

Обробку бази даних проведено за трьома параметрами: список термінів у алфавітному порядку; за дефініцією, що дало змогу виявити парадигматичні відношення в терміносистемі; за будовою, що дозволило згрупувати терміни за структурними характеристиками й вивчити продуктивність способів термінотворення. Для комп'ютерної обробки запропоновано спеціальну дефініцію, яка має вигляд набору диференційних ознак, що стоять у певній послідовності, починаючи від більш загальної категоріальної ознаки.

У четвертому розділі "СТРУКТУРА ТЕРМІНОСИСТЕМИ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ" досліджується організація терміносистеми у парадигматичному аспекті.

Першим поверхом структурної організації термінологічної системи медичної радіології є розподіл за термінологічними категоріями, найбільш абстрактними поняттями, які водночас є семантичними універсалиями. Подальша диференціація одиниць терміносистеми відбувається за тематичними групами, термінологічними полями, родо-видовими групами.

Традиційно визначаються такі термінологічні категорії: процеси, предмети, властивості, величини, одиниці, науки, стани, професії, режими (Канделаки, 1977, Комарова, 1991). Але, оскільки такий розподіл не зміг задовольнити потреби дослідження, було зроблено спробу розглянути категорії термінів, використавши відомості про категорії іменників, бо, як показав досвід, переважна більшість одиниць вивченої термінологічної системи є іменниками.

Перший крок у таксономічній ієрархії іменників - їх розподіл за семантичною ознакою конкретності/абстрактності. За ознаками істота/неістота, особа/неособа, рахованість/нерахованість формуються шість розрядів конкретних іменників: тва-

рини, люди, речі, сукупності тварин, сукупності людей, матеріали (речовини) (Роль человеческого фактора в язьке. Язык и картина мира, 1988).

У терміносистемі особи описуються за відношенням до галузі за ознакою активності/пасивності: діяч (активна роль) або об'єкт (пасивна). Активна роль людини описується назвами професій (термінологічна категорія професій). Для опису пасивної ролі використовуються дефінітивні словосполучення, що свідчить про наявність поняття пасивної ролі людини в цій галузі, яке не знайшло свого термінологічного оформлення. За ознакою нерахованості у термінологічній категорії осіб виділяється підкатегорія груп.

За семантичними ознаками конкретність, неістота, неособа виділяється семантична категорія речей, яка, у свою чергу, поділяється на підкатегорії речей природного та штучного походження. У терміносистемі цій категорії відповідає термінологічна категорія предметів, яка включає назви приладів, інструментів, знаряддя, обладнання, об'єктів природи.

Підкатегорія природних об'єктів включає назви фізичних і біологічних об'єктів, а також такі специфічні для галузі назви, які описують бачення природних об'єктів за допомогою засобів медичної радіології. У цій же підкатегорії виділяється тематична група локативів, які називають частину простору, виділену за певною ознакою.

Семантична категорія матеріалів й речовин виділяється за ознаками конкретності, недискретності. У категоріальній ієрархії термінів їй відповідає термінологічна категорія предметів. У межах цієї категорії також наявний розподіл на підкатегорії штучних та природних речовин.

Отже, у групі термінів-конкретних найменувань виділяємо термінологічні категорії осіб, речей, речовин, локативів, установ.

Абстрактна лексика передає категоріальними формами субстантива назви подій, процесів, ознак. Оскільки категоріальні ознаки абстрактних іменників не розроблені такою ж мірою, як конкретних, принципи групування перших відрізняються. До них традиційно відносять іменники, які позначають дію, стан, ознаки (Вихованець, 1988), віднесення до тієї чи іншої категорії проводиться не за наявністю/відсутністю певної категорії

альної ознаки, а описово.

З семантичною категорією ознак збігаються термінологічні категорії властивостей та величин. У термінологічній категорії властивостей виділяємо власне властивості (ознаки певного явища, процесу, предмета) й параметри (характерні класифікаційні ознаки).

З іменників-носіїв ознаки виділяємо групу тих, що несуть значення кількісної ознаки. У терміносистемах цьому семантичному розряду відповідає термінологічна категорія величин. Комбінаторна особливість цієї категорії - вживання з числівником, який конкретизує поняття кількості, виражене терміном.

Термінологічна категорія величин тісно пов'язується з термінологічною категорією одиниць. Специфіка категорії одиниць - утворення ієрархічних зв'язків за допомогою поняття, яке позначає дольні та кратні величини, для них властиве вживання стандартизованих скорочених позначок разом з цифровим позначенням величини.

З абстрактних іменників виділяється семантична категорія явищ. Найменування явищ посідають певне місце в терміносистемі медичної радіології, що зумовлено зв'язком цієї галузі з природничими науками.

Термінологічна категорія станів - це відображення в терміносистемі іменникової семантичної категорії станів, яка охоплює такі поняття, як фізичні, інтелектуальні, емоційні стани. У нашому випадку до цієї категорії увійшли поле назв станів організму людини (назви хвороб, синдромів, патологічних змін) і поле назв станів природи та оточуючого середовища, викликаних дією радіації.

У терміносистемі медичної радіології категорію наук представлено назвами підгалузей наук, які вивчають проблеми, пов'язані з дією радіації, назвами підгалузей анатомії, які вивчають будову організму радіологічними засобами, назвами підгалузей радіології про ознаки хвороб, назвами підгалузей радіології, що вивчають розпізнавання хвороб, назвами підгалузей фізики, які пов'язані зі встановленням дози радіації, назвами галузей техніки, пов'язаних із розробкою радіологічного обладнання.

Іменникам з процесуальним значенням у термінологічній системі відповідає категорія процесів. Численність цієї кате-

горії пояснюється важливістю дієвого, практичного аспекту в галузі. У терміносистемі медичної радіології ця категорія поділяється на декілька тематичних груп: 1) процеси лікування, 2) процеси отримання зображення, 3) процеси вимірювання, 4) процеси дії променів, 5) процеси розпізнавання хвороб, 6) процеси видалення радіоактивних речовин та зниження дози.

Відношення в терміносистемі медичної радіології описані з погляду теорії множин, що допомагає прояснити деякі положення, які неоднозначно трактуються представниками різних лінгвістичних шкіл. Значення термінологічної одиниці вивчається як сукупність певних складових (сем). Родо-видові відношення з цього погляду виступають як відношення включення, ко-гіпонімія - перерізу. Антонімія, таким чином, є окремим випадком ко-гіпонімії, ці відношення формуються на емпіричних засадах. Синонімія - тотожність елементів множин.

Для родо-видових відношень характерна наявність як правильних, так і неправильних структур (відсутність розгалуження, родового або проміжного компонента), що свідчить про розвиток терміносистеми.

У терміносистемі медичної радіології виділено 108 синонімічних груп, більшість із них з двома членами. Визначено дві групи синонімів: ті, що виникли внаслідок закріплення у назві різних ознак поняття, та ті, що з'явилися внаслідок вживання різних мовних засобів для позначення того самого компонента поняття. У другій групі виділяємо графічні, морфологічні, термінотворчі, генетичні, синтаксичні синоніми.

Антонімічні відношення в терміносистемі медичної радіології формуються за такими ознаками: масштаб, напрямок, відстань, локалізація, динаміка, час, походження, ступінь, перебіг, наявність контрастування, спосіб уведення контрастних засобів (радіофармацевтичних препаратів), характер. Кожна пара антонімів характеризується своїми засобами вираження протилежності, але в основному це синтаксичні засоби: протиставлення термінів-словосполучень. У словосполученнях протиставляються окремі складові частини (ті, що передають значення диференційної семи), у свою чергу, ці слова можуть поділятися на абсолютні антоніми (слова, пов'язані відношеннями протилежності в загальній системі) та галузеві (ті, що вступають у відношення протилежності тільки в певній терміносистемі).

Якщо родо-видові відношення, синонімія та антонімія породжуються структурою значення, омонімія та полісемія - наслідок двоплановості одиниць мови. Розвинуті полісемія та омонімія не властиві терміносистемі медичної радіології. Більшість багатозначних термінів утворилася семантичним переносом у напрямку назва процесу - назва галузі. Полісемія спостерігається як у межах однієї термінологічної категорії, так і у термінів, що належать до різних категорій.

П'ятий розділ "СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ" присвячено питанням термінотворення у терміносистемі медичної радіології.

Враховуючи складність процесу термінотворення та його постійний розвиток за рахунок нових засобів, пропонується вживати формальний критерій класифікації структури термінів: цільно- та роздільнооформленість. Цільнооформлені терміни - такі, що складаються з одного компонента й оформляються як одне слово. До цієї групи увійшли терміни, утворені різними словотворчими засобами: афіксація, словоскладання, абрєвіація, семантичний перенос. До цієї ж групи включаємо терміни, до складу яких увійшли умовні позначки. Роздільнооформлені терміни - такі, що на письмі оформляються як група слів, тобто терміни-словосполучення. Отже вивчення проблем термінотворення - це дослідження системи словотворчих та синтаксичних засобів, властивих терміносистемі (з урахуванням специфічних).

Проведений аналіз будови термінів засвідчив, що у терміносистемі медичної радіології склалися певні тенденції термінотворення: як номінативні одиниці терміни можуть бути словами й словосполученнями, причому кількість словосполучень приблизно вдвічі перевищує кількість слів.

Терміни-слова утворюються тими ж способами, що й слова загальної лексико-семантичної системи, але арсенал словотворчих засобів української мови використано неповністю, відібрано лише ті, що можуть передавати категоріальні поняття терміносистеми медичної радіології (як українські, так і іншомовні суфікси зі значенням процесуальності, абстрактної якості, діяча). Спостерігається явище вторинного словотвору у напрямку процес - явище, процес - наслідок, якість - явище.

Перевага віддається таким словотворчим засобам, як кореневі морфєми інтернаціонального походження (греко-латинські

та неklasичні, притаманні тільки терміносистемі медичної радіології: рентгено-, доплеро-, ехо-, скано-).

Спірним є питання про морфологічний статус кореневих морфем. У терміносистемі медичної радіології певні з них набувають ознак афіксів, оскільки для них у межах цієї терміносистеми властиві порівняно висока частотність, фіксованість місця в слові, спроможність передавати абстрактне (категоріальне) значення. Та, на нашу думку, їх статус в українській мові (афіксальність або кореневість) визначати зараз не можна, оскільки певні тенденції, виявлені в досліджуваній терміносистемі, не прослідковуються в загальній лексико-семантичній системі мови.

Найбільш поширеними є моделі з двох та трьох терміноелементів, кількість яких у терміносистемі медичної радіології практично однакова. Чотириккомпонентні терміни помітно поступаються їм своєю кількістю. Найбільша кількість терміноелементів (5) трапляється у чотирьох термінах.

Простежується одноманітність семантичних моделей, за якими утворено терміни з кореневих морфем іншомовного походження.

У групі термінів, які утворилися з кореневих морфем, визначаються гібридні, але, порівняно з терміносистемами інших галузей, їх частотність значно нижча. Визначається декілька способів утворення гібридів: поєднання абревіатури й терміна, утвореного з кореневих морфем, уживання українського суфікса з греко-латинськими кореневими морфемами, утворення терміна комбінуванням іноземних та українських морфем.

У термінологічній системі медичної радіології абревіація посідає певне місце в термінотворчому арсеналі, але її роль не можна назвати значною: кількість прикладів скорочених назв невелика. Слід вказати на нове в радіологічній термінології явище: утворення похідних з абревіатурою (ЕПР-зображення, ЕПР-томограма). Абревіатура виконує роль терміноелемента з усіма його ознаками (повторюваність, графічна оформленість, закріплення певного значення, фіксованість місця).

Відсоток епонімічних термінів невеликий, здебільшого це назви одиниць, а також кореневі морфемні епонімічного походження (рентгено-, доплеро-).

У літературі (Беженарь, Кучук, 1990) до термінів-слово-

сполучень пропонується застосовувати критерій фразеологічності, але їх стійкість і відтворюваність у готовому вигляді у певних випадках зумовлюється скоріш тяжінням терміна до однойменності, крім того, вони позбавлені емоційного забарвлення, отже, поняття терміна не збігається з поняттям фразеологізму.

У терміносистемі медичної радіології прості (бінарні) словосполучення складають 62 відсотки від усієї кількості словосполучень. Усі терміни-словосполучення терміносистеми характеризуються підрядним зв'язком компонентів.

З тридцяти шести типів підрядних словосполучень української мови для терміносистеми медичної радіології притаманні іменниково-прикметникові (94,15% від усієї кількості простих словосполучень) та іменниково-іменникові (5,85%). Наведені раніше цифри щодо відсотка різних типів підрядних словосполучень у науковій літературі (Сучасна українська літературна мова. Синтаксис, 1972) не збігаються з наведеними даними для терміносистеми медичної радіології. Наявність тільки іменникових словосполучень пояснюється особливою роллю іменників в акті найменування поняття, а значне перевищення кількості іменниково-прикметникових свідчить про високу спроможність сполучення іменника з прикметником передавати специфіку родо-видових відношень у назві спеціального поняття.

Певні семантичні структури термінів передаються специфічними засобами термінотворення, що зумовлено схильністю людського мислення до зіставлення: вдало створений термін стає моделлю для подальшого розвитку терміносистеми.

Шостий розділ "НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕРМІНОСИСТЕМИ МЕДИЧНОЇ РАДІОЛОГІЇ" присвячено обґрунтуванню шляхів розробки й впровадження термінів медичної радіології до української мови.

Як джерело поповнення фонду термінологічної системи медичної радіології пропонується перекладний термінологічний словник. Використання російської мови як основи доцільне з погляду спільності концептуального апарату; англійська мова є зараз джерелом новітньої інформації у медичній радіології.

Принципи, описані у цьому розділі, було використано у роботі зі створення української термінології при підготовці тримовного термінологічного довідника "Радіологічна термінологія" (М.І. Пилипенко, І.В. Корнейко/За ред. проф. А.П. Яре-

ценка. - Харків: НДІ медичної радіології, 1995. - 627 с.).

Під час роботи вирішувалися такі проблеми: 1) передавання українською мовою термінів, побудованих з інтернаціональних терміноелементів, 2) передавання термінів-абревіатур, 3) передавання семантичного переносу.

Дослідження показало, що термінознавство обирає інтернаціональний шлях у створенні радіологічних термінів, який органічно вводить українську термінологічну систему до міжнародної системи медичних термінів, крім того, має свої переваги в психолінгвістичному аспекті: запозичена лексика виявляється морфемно нерозкладною незалежно від статусу в мові-джерелі. Обсяг поняття нерідного слова здається меншим, має чіткіші межі. Воно сприймається точнішим, виразнішим, формально простим, не обтяженим додатковим смислом. У термінології воно являє собою більш чіткий символ.

Терміни, утворені на національній основі, хоч і трапляються в деяких термінографічних виданнях, не вживаються за межами сфери фіксації. Отже, для передавання українською мовою термінів, побудованих з інтернаціональних терміноелементів, запропоновано використовувати терміноелементи, оформлені за орфографічними нормами української мови.

Явище семантичного переносу посідає певне місце як в англійській, так і російській терміносистемі медичної радіології. З урахуванням наявності національно-культурного компонента можна виділити дві тенденції у вторинній номінації: вживання універсального образу (зрозумілого широким колам реципієнтів без урахування країни) та вживання національно обмеженого образу (такого, що вміщує унікальний національно-культурний компонент). Відповідно різною є тактика перекладу таких випадків. При створенні нових термінів маємо пам'ятати про такі вимоги, як стислість, чіткість, мотивованість. У випадку перекладу термінів медичної радіології, утворених явищем семантичного переносу, запропоновано обирати тактику заміни стандартного образу похідної мови стандартним образом мови перекладу, де під стандартним образом розуміємо такий, що є поширеним в українській культурі.

Дослідження будови термінів в українській мові виявило у ній терміни-абревіатури. В англійській мові абревіатури виконують роль терміноелементів і беруть участь у створенні

складних термінів. Проведений аналіз показав наявність подібних тенденцій у сфері функціонування термінів української мови: процес родо-видової диференціації понять у зв'язку з розвитком окремих підгалузей спонукає до пошуку економних засобів найменування. Це дало нам можливість запропонувати моделі в використанні скорочених назв для відтворення засобами української мови термінів-абревіатур або термінів, до складу яких уходять абревіатури.

У висновках підсумовуються результати дослідження.

Вивчення термінологічної системи медичної радіології української мови виявило особливості її структурної організації (розподіл за термінологічними категоріями, у межах яких проходить подальше групування за тематичними групами, термінологічними полями, родо-видовими групами).

Відношення між одиницями термінологічної системи медичної радіології породжуються рядом факторів: структурою значення (родо-видові відношення, ко-гіпонімія, синонімія), двоплановістю одиниць мови (омонімія і полісемія), емпіричними засадами (антонімія).

У терміносистемі медичної радіології склалися певні тенденції термінотворення. Похідна лексика займає провідні позиції серед термінів-слів української термінологічної системи медичної радіології. Найбільш продуктивним є використання кореневих морфем греко-латинського походження. Простежується одноманітність семантичних моделей, за якими утворено терміни в корневих морфем іншомовного походження.

Для терміносистеми медичної радіології притаманні іменниково-прикметникові та іменниково-іменникові терміни-сполучення, наявність яких пояснюється особливою роллю іменників в акті найменування поняття й свідчить про високу спроможність сполучення іменника з прикметником передати специфіку родо-видових відношень, що сприяє встановленню місця термінологічної одиниці у системі назв галузі.

У терміносистемі медичної радіології склалися певні термінотворчі тенденції, є арсенал засобів термінотворення, отже, її розробка повинна проходити з урахуванням стану, який склався в мові.

Як спосіб розробки термінології рекомендується перекладний термінологічний словник.

Для передавання українською мовою термінів, побудованих в інтернаціональних кореневих морфем, пропонується використувувати відповідні терміноелементи, оформлені за орфографічними нормами української мови.

У випадку перекладу термінів медичної радіології, утворених явищем семантичного переносу, запропоновано обирати тактику заміни стандартного образу похідної мови стандартним образом мови перекладу.

Наявність тенденції до вживання абрєвіатури як терміноелемента в українській мові дає можливість запропонувати моделі в використанні скорочених назв для відтворення засобами української мови термінів-абрєвіатур або термінів, складовими яких є абрєвіатури.

За темою дослідження опубліковано такі роботи:

1. Синонімія термінів: загальне й специфічне (на матеріалі української термінології медрадіології): Тез. доп. Міжнародної конференції "Лінгвістичні та методичні проблеми викладання мови як іновемної" .- Полтава. - 1994. - С. 39 - 40.

2. До питання про відродження української термінології та створення термінології медичної радіології // Український радіологічний журнал. - 1994. - N 2. - С. 131 - 134. (у співавторстві).

3. Радіологічна термінологія / За ред. проф. А.П. Яреценка. - Харків: НДІ медичної радіології, 1995. - 627 с. (у співавторстві).

4. Семантика іменників та термінологічні категорії: Тез. доп. 2-ої Міжнародної конференції "Лексикографічні та методичні концепції викладання чужоземних мов у вищому навчальному закладі". - Львів. - 1996. - С. 42 - 43.

5. Про терміни типу "cobblestone appearance" та їх українські еквіваленти: Тез. докл. Регіональної науково-методической конференції "Методические концепции обучения иностранным языкам в вузе". - Донецьк. - 1996. - С. 57 - 58.

6. Стандартизована термінологія в діагностичного ультразвуку // Український радіологічний журнал. - 1996. - N 2. - С. 209 - 210. (у співавторстві).

7. Деякі проблеми творення та стандартизації радіологічних термінів: Тез. доп. 4-ої Міжнар. конференції "Проблеми української науково-технічної термінології", Львів, 1996. -

С. 215 - 216. (у співавторстві).

8. До історії української радіологічної термінології. - Там же. - С. 223 - 224. (у співавторстві).

А Н Н О Т А Ц И Я

Корнейко И.В. СТАНОВЛЕНИЕ ТЕРМИНОЛОГИИ МЕДИЦИНСКОЙ РАДИОЛОГИИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 - украинский язык. Харьковский государственный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Харьков, 1996. Диссертация является рукописью.

В работе исследуются структурные и семантические особенности украинской терминологической системы медицинской радиологии. Исследованы и выявлены семантические и терминообразовательные особенности терминов, что дало возможность предложить принципы создания современной украинской научной терминологии медицинской радиологии и наметить основные пути ее стандартизации.

A B S T R A C T

Korneyko I.V. FORMATION OF MEDICAL RADIOLOGY TERMINOLOGY IN THE UKRAINIAN LANGUAGE. Dissertation (thesis) for academic degree of Candidate of Science (Philology) in speciality 10.02.01 - the Ukrainian language. Kharkiv State Pedagogical University named after G.S. Skovoroda, Kharkiv, 1996

A manuscript upon investigation of structural and semantic characteristics of Ukrainian terminology of medical radiology is submitted for defence. The author has investigated and found out semantic and term-building characteristics of the existing terminology of medical radiology which gives the possibility to propose the principles of creation of contemporary Ukrainian medical radiology terminology and to outline the ways of its standardization.

Ключові слова: термін, термінологічна система, термінологічні категорії, синонімія, полісемія, омонімія, антонімія, родо-видові зв'язки, термінотворення.

Підписано до друку 8.01.97. Друк офсетний
Папір друкарський N 1 Формат 60x84 1/16
Обсяг: 1,0 ум.-друк. арк., 1,0 обл.-вид. арк. Тираж 100 прим.
Зам. N 12/1 - 97.
Безкоштовно

ХВУ, 310056, м. Харків, м. Свободи, 6

440586

AB 36.685